

**Etnografický obraz Arabov
v Byzancii 10. storočia**

Mgr. Filip Schneider, MA
Katedra etnológie a mimoeurópskych štúdií
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave

Orientalia Antiqua Nova XXI
ISBN 978-80-261-1039-2
Západočeská univerzita v Plzni, 2021
<https://doi.org/10.24132/ZCU.2021.10392-97-119>

Abstract

Roman historians developed a tradition of placing ethnographic information into their works. The “Other” was an everyday reality of the Roman state. With its expansion more nations came into its orbit and thus to the attention of its writers. Arabs were among many others whom the Romans confronted.

The position of the Arabs changed rapidly since the emergence of Islam in the 7th century. From a peripheral nation they became the major superpower in the East. The Roman/Byzantine perception did change due to various factors, such as the emergence of new religion as well as military expansion of the newly founded Arab state.

It was in this period when ethnographic tradition underwent a major transformation. Ethnography was in decline with snippets of information throughout literary works instead of vast descriptions of the “Other” as known in antiquity. Merging the snippets, however, a more coherent image may occur.

The aim of this paper is to look on the ethnographic information about Arabs in three literary works of the 10th century Byzantium – the *Taktika*, *De administrando imperio* and *History* of Leo the Deacon. Arabs will be analysed under the scope of elements that affected Byzantine perception on them – religion, military, and ethnic stereotypes. With the analysis I intend not only to gain a more coherent picture about the ethnographic perception of the Arabs in Byzantium, but also the difference of the perception among its various social classes.

Úvod

Rímska/Byzantská ríša konfrontovala Arabov už od dávnych čias a po zrode Islamu a následnej arabskej expanzii boli kontakty medzi oboma národmi intenzívnejšie. Byzantské pramene tak obsahujú množstvo informácií o Araboch. Oproti staroveku je však stredobyzantské obdobie chudobné na etnografické správy. Bolo to aj dôsledkom „obdobia temna“, ktoré v Byzancii nastalo práve po období arabských výbojov v 7. storočí.¹

Arabi, o ktorých písali autori v 10. storočí boli iní ako tí, ktorých spomína napr. Ammianus Marcellinus.² Typickým znakom Arabov sa stalo nové náboženstvo – Islam. Druhým rozdielom bolo to, že Arabi boli v 10. storočí hlavným východným rivalom Rímskej ríše.

Cieľom príspevku je ukázať Arabov vo vybraných byzantských prameňoch pod vplyvom rozličných faktorov, ako sú náboženstvo, vojenstvo a etnické stereotypy. Simultánne predstaví príspevok etnografiu 10. storočia vo vybraných prameňoch, ktoré obsahujú etnografické informácie o Araboch. Nakoniec sa príspevok pokúsi cez etnografiu priblížiť dôvody, ktoré mali vplyv na obraz Arabov v rámci byzantskej literatúry.

Pramene

Výskum sa zameriava na tri pramene 10. storočia. Prvým z nich *Taktika*, ktorú zhotovil cisár Lev VI. Múdry (886–912) okolo roku 900.³ Ide o vojenskú príručku, ktorá je do veľkej miery založená

---

¹ Dostálová 2003, 144.

² Ammianus Marcellinus, XIV. 4.

³ Theotokis 2018, 108; O *Taktike* bolo napísaných viacero štúdií, ako Nakada 2017, 17–27. Aktuálne najrozsiahlejšie dielo napísal John Haldon, ktorý dopodrobna

na starovekých vzoroch.⁴ Pre náš výskum je dôležitá konštitúcia 18, ktorá nesie názov „O praktikách rôznych ľudí a Rimanov v ich bojových formáciách“. Ako názov uvádza, ide o etnografické informácie o rôznych susedných národoch. Vedomosti o „Tých druhých“, s výnimkou Arabov, sú do veľkej miery recykláciou zo Pseudo-Mauríkiovho *Strategikonu* zo 6. storočia.⁵ V čase zhotovenia *Strategikonu* boli Arabi národom niekde na periférii Rímskej ríše, ktorí občas vykonali nájazd na rímske územie, prípadne niektoré arabské kmene boli v službách rímskeho štátu.⁶ Keďže v 6. storočí nepredstavovali Arabi významnú vojenskú hrozbu ríše, Pseudo-Mauríkios nemal potrebu ich zaradiť do svojho diela. V období Leva VI. však Arabi predstavovali hlavnú mocnosť na východe, čím nahradili Peržanov. Ako bude ukázané nižšie, niektoré vlastnosti Peržanov boli aplikované na Arabov, avšak vo všeobecnosti bol Kalifát v mnohých veciach odlišný od sasánovskej ríše.

Taktika obsahuje najrozsiahlejšie etnografické informácie o susedných národoch v stredobyzantskom období. Dielo zároveň odráža zvýšený trend encyklopedických diel v 10. storočí.⁷ Encyklopedické tendencie sú badateľné aj v diele z polovice 10. storočia *De administrando imperio*.

Autorstvo *De administrando imperio* (ďalej DAI) sa pripisuje cisárovi Konštantínovi VII. Porfyrogenetovi (945–959), avšak dnes

---

rozobral Taktiku, pozri Haldon 2014. Vo svojej dnes už klasickej štúdií sa Koliass Taxiarchis zaoberal zobrazením Arabov v Taktike, pozri Taxiarchis 1984, 129–135.

⁴ Taxiarchis 1984, 129.

⁵ Kaldellis 2013, 87.

⁶ Možno spomenúť arabský kmeň Ghassanovcov, ktorý slúžil ako konfедераčný kmeň v arabských službách najneskôr od čias Justiniána (Hurbanič 2020, 33). Dodnes však najrozsiahlejšie dielo o rímsko-arabských vzťahoch v 6. storočí napísal Irfan Shahid. Pozri Shahid 1995–2009.

⁷ Taxiarchis 1984, 129; pre vývoj literatúry v období Macedónskej dynastie, pozri Dostálová 2003, 156–182.

sú o jeho priamom autorstve pochybnosti.⁸ Dielo však bolo určené jeho synovi a následníkovi Romanovi II. (959–963) ako praktická príručka o susedných národoch.⁹ Obsahuje 53 kapitol, v ktorých sa nachádzajú správy o rôznych národoch a ich politike, zvykoch, ale aj histórii. Správy sa týkajú nielen susedov Byzancie, ale aj vzdialených krajín ako Španielsko.

O Araboch pojednávajú kapitoly 14–22. Dielo sa však sústreďí na dejiny Arabov od proroka Mohameda až do 9. storočia a informáciami o Islame, respektíve jeho vnímaniu v Byzancii. Vo všeobecnosti však aj keď dielo obsahuje menej etnografických informácií ako *Taktika*, stále v ňom možno nájsť odraz byzantského vnímania Arabov.

Posledné dielo, ktoré budem rozoberať, je *História* Leva Diacona.¹⁰ Od vyššie zmienených diel sa líši v dvoch smeroch. V prvom rade nejde o encyklopedické zhrnutie informácií, ale o historické dielo, sústrediac sa na vlády cisárov Nikefora II. Fóku (963–969) a Jána Tzimiska (969–976). Vlády oboch cisárov sa spájali s víťaznými vojnami proti rôznym nepriateľom, medzi inými aj Arabom. Nie je teda prekvapením, že dielo obsahuje isté stereotypy ohľadom arabských protivníkov.

---

⁸Warren Treadgold poukázal na odopretie vzdelania pre Konštantína VII. po tom, čo Romanos Lekapenos získal trón. Konštantín si najal rôznych vzdelancov, aby vypracovali diela, často pripisované jemu. Pozri Treadgold 2013, 154–156. O celkovom charaktere DAI písal Anthony Kaldellis vo svojej knihe *Ethnography After Antiquity*: Kaldellis 2013, 93–98; dielo rozoberá aj štúdiá Komatina 2019.

⁹Kaldellis 2013, 87–88.

¹⁰Lev Diakon patrí medzi menej preskúmané diela v rámci byzantskej historiografie. Najširšiu analýzu možno nájsť v úvode prekladu do anglického jazyka z roku 2005: Leo the Deacon 2005, 1–52. Istým literárnym problémom sa venovali štúdie Martina Hinterbergera a Athanasios Markopoulos: Hinterberger 2016; Markopoulos, 2004. O Levovi Diakonovi píše Markopoulos aj vo svojej štúdii Markopoulos 2009.

Druhý rozdiel tkvie v osobe autora. Zatiaľ čo v prípade prvých dvoch išlo o cisárov s prístupom k cisárskym archívom, Lev Diakon bol pôvodom z maloázijskej dediny Kaloe.¹¹ Aj keď v priebehu života získal vzdelanie a stal sa členom palácového kléru,¹² predsa len pochádzal zo skromnejších pomerov, čo sa, ako sa uvidí nižšie, odrazilo aj v jeho diele.

Cez tieto tri diela priblížime byzantské pohľady na Arabov v 10. storočí. Ich analýza môže priblížiť problematiku etnografie Arabov v stredobyzantskom období, ktorá prešla výraznými zmenami od čias staroveku.¹³ Pozrieme sa na tri dôležité prvky, ktoré ovplyvnili byzantský opis Arabov – náboženstvo, vojenstvo a etnické stereotypy.

Arabi ako moslimovia

Arabi neboli neznámym fenoménom v Byzancii. Správy o nich nám podávajú rôzni starovekí (Klaudios Ptolemaios) ako aj neskorantickí autori (Ammianus Marcellinus, Prokopios).

---

¹¹ Introduction v Leo the Deacon 2005, 9.

¹² Pravdepodobne bol ordinovaný v roku 975. S určitostou však môžeme povedať, že bol Diakonom na cisárskom dvore v čase ťaženia Basila II. (976–1025) do Bulharska v roku 986. Pozri Treadgold 2013, 236–237.

¹³ Pre stredobyzantskú etnografiu je typický úpadok oproti svojej starovekej predchodkyni. Namiesto rozsiahlych informácií sa objavujú útržky etnografie naprieč prameňmi, ktoré spolu môžu vytvoriť koherentnejší obraz. Pozri Kaldellis 2013, 34. Dôvody pre etnografické ticho v prameňoch možno hľadať vo výrazných geopolitických zmenách v 7. storočí, následkom čoho bolo aj „doba temna“, ktorá sa vyznačovala úpadkom vzdelanosti a školstva v Byzancii a tým pádom aj literárnej produkcie. Pozri Dostálová 2003, 144; Anthony Kaldellis však poukázal vo svojej knihe na skutočnosť, že Byzantínci mali zdroje informácií o cudzích národoch a etnikách. Pozri Kaldellis 2013, 26–43. Geopolitické zmeny 7. storočia boli ranou pre byzantskú ríšsku ideológiu, po ktorej už de facto nevystupovala z pozície mocnosti voči oným národom. Toto platilo obzvlášť pre Arabov, ktorí sa v priebehu niekoľkých rokov stali hlavnou mocnosťou východu aj na úkor Byzancie.

Byzantskí autori teda mali k dispozícii informácie ohľadom tohto etnika.

Rozmach kalifátu v 7. storočí¹⁴ zmenil nielen geopolitickú situáciu vtedajšieho sveta, ale mal dosah aj na zmýšľanie Rimanov, ktorí nikdy predtým nezažili podobnú porážku.¹⁵ Byzantskí autori by nemohli podávať etnografický opis Arabov z mocenskej pozície, ako to bolo v minulosti,¹⁶ ale z pozície porazeného. Ich ideologický svet mocnej ríše ako náprotivok voči slabším „druhým“ sa rozpadol, keď boli „tými druhými“ porazení.

Arabi sa vďaka expanzii v 7. storočí stali priamymi susedmi Byzancie a jej najväčším protivníkom. Obidva štáty neustále medzi sebou viedli boje, či už išlo o mohutné vojny alebo o koristnícke nájazdy, ale mali aj obchodné a kultúrne kontakty.¹⁷ Vďaka tomu, ako aj vďaka starovekým autoroch obyvatelia byzantského štátu o Araboch vedeli.¹⁸ Autori tak nemali dôvod predstaviť etnikum, ktoré ich čitatelia poznali.

---

¹⁴ Pre arabské výboje do Byzancie a Perzie, pozri Hurbanič 2020, 214–223.

¹⁵ Strata západorímskych území v 5. storočí v prospech novovznikajúcich germánskych kráľovstiev, ani zosadenie posledného západného cisára v roku 476, nepredstavovali v očiach Rimanov vo východnej časti ríše tak významné udalosti, za aké ich pokladali neskôr ľudia Západnej Európy. Germánski vládcovia na obsadených územiach formálne uznávali nadvládu cisárov v Konštantínopole, z poverenia ktorých vládli na svojich územiach. Pozri Kaldellis 2013, 73; Zástěrová et al. 1992, 57.

¹⁶ Pozri napr. Ammianus Marcellinus, XIV. 4.

¹⁷ Ako príklad kultúrnych výmen možno spomenúť cisára Teofila (829–842), ktorý obdivoval arabskú kultúru a tak posielal vyslancov do Bagdadu, aby získal poznatky o jeho umeleckom a architektonickom štýle; Gregory 2005, 209.

¹⁸ Práve tu možno hľadať ďalší dôvod pre etnografické ticho v prameňoch – autori sa sústreďovali viac na nové etniká v byzantskom orbite. Ako príklad možno uviesť príklad krátky etnografický opis Pečenehov, ktorý vo svojom diele podáva Michal Psellos. Pozri Psellos 1982, 67–69. Po jeho informácii už nebolo potrebné pre ďalších autorov, aby opisali etnikum, ktoré už predstavil Psellos. Anna Komnena, oboznámená so Psellovým dielom (pozri Neville 2018, 175) už teda nemala potrebu priblížiť čitateľom Pečenehov, ale sústredila sa na nové elementy v byzantskom orbite, ako boli Normani.

To však neplatilo o novom náboženstve. Kresťanskí autori už v počiatkoch arabskej expanzie badali, že dobyvatelia sú hnaní náboženským zápalom.¹⁹ Nové náboženstvo sa tak dostalo do pozornosti byzantských autorov, ktorí vnímali Islam ako herézu, o čom svedčí aj jeruzalemský patriarcha Sofronios, ktorý píše že „...[Arabi] zväčšujú svoje rúhanie Krista a cirkvi a prejavujú odporné rúhanie voči Bohu.“²⁰ Islam teda Byzantínci vnímali v negatívnom svetle, čo sa odráža aj na neskorších prameňoch.

Najväčšiu pozornosť mu však venovali kresťanskí autori na teologickom poli. Vo väčšine prípadov išlo o teologické útoky voči novému náboženstvu, ale aj apologetické spisy, v ktorých autori obhajovali kresťanstvo voči Islamu.²¹ Problémom bolo, že mnohokrát boli byzantské znalosti o Islame povrchné, alebo skreslené. Polemiky mohli byť písané bez toho, aby sa ich autor niekedy stretol s moslimom.²² Autori iných žánrov, ako napríklad historiografia, nemuseli a veľakrát ani nemali záujem ukázať Islam v jeho reálnej podobe. Moslimov zobrazovali byzantskí autori ako heretikov, vyznávajúcich falošného proroka a jeho bludárske učenie.

Tento obraz podáva aj encyklopedické DAI. Jeho autor podáva v 14. kapitole opis o prorokovi Mohamedovi a pôvode Islamu, v ktorom možno bádať byzantský pohľad. O prorokovi sa píše: „*Kedže ale [Mohamed] trpel chorobou epilepsie, jeho manželka, urodzená a bohatá dáma, bola veľmi sklamaná, že bola zjednotená s týmto mužom...a tak ju on oklamal tvrdením : <Vidím strašné zjavenie anjela zvaného Gabriel, a neschopný vydržať jeho pohľad, som zakolísal a spadol>; a bolo mu uverené, pretože istý Arian, ktorý predstieral, že je mních, falošne svedčil*

---

¹⁹ Griffith 2008, 24.

²⁰ Sofronios v Hoyland 1997, 73.

²¹ Pozri Griffith 2008, 35n.

²² Kaldellis 2013, 76.

v jeho [Mohamedov] prospech...“²³ Z daného úryvku možno badať, že v Byzancii považovali Mohameda za podvodníka, ktorý chcel oklamať ženu. Ďalej píše autor DAI o šírení prorokovho učenia: „...a jeho [Mohamedov] odporný podvod a heréza sa uchytila v oblasti Ethribos. A šialený a pomýlený človek učil tých, ktorí mu verili, že ten, kto zabije nepriateľa alebo je zabitý nepriateľom, vstúpi do raja, a zvyšok jeho nezmyslov.“²⁴

Z poslednej citovanej vety možno vyvodiť ďalší prvok pre byzantský obraz Islamu. Byzantínci si boli vedomí, že náboženstvo bolo jedným z hlavných motívov pre arabské nájazdy. Svedčí o tom aj správa z diela *Taktika*: „Lebo Saracéni nejdú na ťaženie z nevoľníctva a vojenskej služby, ale skôr pre lásku k zisku a slobody alebo, lepšie povedané, pre lúpež a pre ich vlastnú vieru, alebo skôr bohabojnej úcty k ich neviere.“²⁵

Taktika neskôr podáva ďalší obraz Islamu ako heretického náboženstva: „Pokiaľ ide o ich božstvo, tomu preukazujú náležitú úctu, ale ich zjavná úcta musí byť považovaná za rúhanie. Nedokážu nazývať Krista Bohom (napriek tomu, že ním je), pravým Bohom a spasiteľom sveta. Tvrdia, že Boh je príčinou každého zlého skutku a vravia, že Boh má radosť vo vojne a rozptyľuje ľudí, ktorí chcú bojovať, za hranice.“²⁶

Podľa Johna Haldona odrážajú tieto tvrdenia prvky zavedenej kresťanskej polemiky proti Islamu.²⁷ Aj keď sa v tvrdeniach do istej miery odráža skutočnosť,²⁸ ide o skreslený obraz nábožen-

---

²³ *De administrando imperio*, 14. 77-79.

²⁴ *Ibid.* 79.

²⁵ *Taktika*, XVIII. 24.

²⁶ *Ibid.* 105.

²⁷ Haldon 2014, 353.

²⁸ Časť vety „a rozptyľuje ľudí, ktorí chcú bojovať, za hranice“ predstavuje moslimské delenie sveta na Dar al-Islam (svet Islamu) a Dar al-Harb (svet vojny). Pozri Armstrong 2002, 30.

stva, ktoré predstavovalo protipól voči kresťanskej viere. Koliás Taxiarchis spomína, že rozdiely v náboženstve, ako bezbožnosť Arabov mali slúžiť pre Levových veliteľov k posilneniu morálky a bojovnosti vojakov.²⁹ Ide teda o stereotypné delenie sveta na „My“ a „Oni“, pričom kresťanstvo má predstavovať protipól nového náboženstva.

Byzantský obraz Islamu doplňuje Lev Diakon z druhej polovice 10. storočia, ktorý v súvislosti s krétskymi Arabmi píše: „*hovorí sa, že Kréťania sú závislí od veštenia, grobianstva a nesprávnej viery, ktoré sa kedysi naučili od Manichejcov a od Mohameda*“.³⁰ Zaujímavé je odvodenie islamskej viery od manicheizmu. Išlo o dualistickú vieru založenú na konflikte medzi Dobrom a Zlom.³¹ Proti manichejskému učeniu sa postavili mimo iných aj kresťania, podľa ktorých manichejci verili, že Kristus sa zjavil iba ako človek.³² Práve tu možno hľadať podobnosť s Islamom, ktorý Ježiša Krista považuje za proroka. O tomto aspekte Islamu v Byzancii vedeli, o čom svedčí aj vyššie uvedený citát z *Taktiky*.

Už byzantský pohľad na Islam naznačil ďalší významný prvok, ktorý výrazne ovplyvnil byzantské vnímanie Arabov v stredo-byzantskom období – vojenstvo. Arabská ofenzíva v 7. storočí, ako aj neustále nájazdy do byzantského vnútrozemia výrazne ovplyvnili byzantské vnímanie Arabov. Vojenské akcie najviac prispeli k vytvoreniu etnických stereotypov o Araboch, ktoré sú odrazené v prameňoch.

---

²⁹ Taxiarchis 1984, 130–131.

³⁰ Leo the Deacon, II. 6.

³¹ Kazhdan 1991, 1285–1286.

³² Louth 2010, 189.

Vojenská etnografia Arabov

DAI podáva vo svojej 15. kapitole informácie o Fatimovskom kmeni, ktorý však rozlišuje od afrických Fatimovcov svojej doby. Pri ich opise sa vyskytuje vojenská charakteristika Arabov: „*Oni [Fatimovci] sú arabský národ, starostlivo vycvičení do vojen a bojov...lebo sú to odvážni muži a bojovníci, takže ak ich je číslom tisíc vo vojsku, vojsko nemôže byť porazené ani zmetené.*“³³

George Theotokis poukázal na podobnosť u Ioanna Kaminiata, ktorý tiež opísal Arabov ako odvážnych bojovníkov.³⁴ Odlišný opis však podáva *Taktika*, podľa ktorej sú Arabi „*odvážni pri očakávaní víťazstva, ale veľmi zbabelí keď im je víťazstvo odopreté.*“³⁵ Vidieť tu kontrast medzi *Taktikou* na jednej strane a DAI a Kaminiatom na strane druhej. DAI ako aj Kaminiates však písali v rámci odlišného kontextu. Prvé menované dielo tým chcelo vysvetliť arabské úspechy počas ich expanzie. Ioannes Kaminiates bol na druhej strane priamym svedkom arabského dobytia mesta Thessaloniki.³⁶ Opísaním Arabov ako odvážnych bojovníkov vylepšili reputáciu Rimanov, ktorí zlyhali voči arabskému tlaku.

Taktika však pokračuje ďalej v charakteristike Arabov v záležitostiach vojny. Píše: „*Oni [Arabi] stoja pevne vo svojej formácii, znášajúc udatne strely vystrelené jednotkami smelo na nich útočiacich. Keď badajú, že sily ich protivníkov ochabujú, vtedy povstanú a bojujú z celých síl...pri útoku na týchto ľudí je vždy nevyhnutné byť pripravený na čokoľvek.*“³⁷ Z tejto správy vyplýva disciplína a nevyspytateľnosť Arabov v očiach Rimanov. Prvú

---

³³ *De administrando imperio*, 15. 79.

³⁴ Theotokis 2018, 116.

³⁵ *Taktika*, XVIII. 112.

³⁶ Theotokis 2018, 113.

³⁷ *Taktika*, XVIII. 116.

vlastnosť potvrdzuje aj ďalší odsek, kde sa píše: „Sú význačnejší ako iní ľudia v spoliehaní sa na dobrú radu a pevné zachovávanie metód vojenstva...“³⁸

Z hľadiska vojenstva tak vyjadruje autor *Taktiky* rešpekt voči moslimským protivníkom, keď ich popisuje ako dobrých bojovníkov, ktorí inteligenciou prekonávajú iné národy.³⁹ Na rozdiel od DAI a Kaminiatovho diela však Lev VI. nemal potrebu vyzdvihovať Arabov s cieľom zlepšenia obrazu Rimanov po katastrofálnych porážkach. V snahe vytvoriť vojenský manuál, v ktorom je opísaný spôsob boja protivníka, a o ktorom sa predpokladalo, že poslúži v praxi, poukázal autor na pozitívne bojové vlastnosti Arabov, s ktorými mali velitelia počítať.

História Leva Diakona je od predchádzajúcich diel odlišná. Prvýkrát spomína „Hagarénov“ v súvislosti s výpravou pod vedením Nikefora Fóku proti Arabom z Kréty.⁴⁰ Hneď v prvej zmienke ich opisuje, že „boli arogantní a mali vražedné úmysly voči Rimanom.“⁴¹ Na prvý pohľad vyzerá charakteristika ako etnický stereotyp. Lev pripisuje arogantné správanie aj ruskému kniežatovi Sviatoslavovi (962–972).⁴² Bulharov nazval v 10. knihe ako „títo arogantní a krutí ľudia“.⁴³ Všetky tri príklady sú uvedené v kontexte útokov a otvoreného nepriateľstva voči Rimanom. Arogancia tak nebola typickou vlastnosťou Arabov, ale išlo o vlastnosť pripisovanú všetkým, ktorí otvorene vystúpili proti Byzantskej ríši.

---

³⁸ *Taktika*, XVIII. 117.

³⁹ Theotokis 2018, 121.

⁴⁰ Krétu dobyli v roku 826/828 Arabi z Andalúzie, ktorí tam zriadili základňu pre svoje pirátske útoky, ktorými sužovali Egejskú oblasť, čím narušili byzantský obchod. Gregory 2005, 206–207.

⁴¹ Leo the Deacon, I. 2.

⁴² „*Sphendosthlavos bol veľmi nafúkaný pre jeho víťazstvá nad Mysanmi [Bulharmi] a drzo sa chvastal s barbarskou aroganciou...*“ In Leo the Deacon VI, 10.

⁴³ Leo the Deacon, X. 8.

Kontext „vražedné úmysly“ Arabov voči Rimanom sa objave ešte neskôr v prvej knihe Leva Diakona v súvislosti s príhovorom Nikefora Fóku svojim vojakom v kontexte obliehania Chanda-ku (dnešné Iraklio, Kréta).⁴⁴ V reči spomenul, že „*Prozreteľnosť v žiadnom prípade netoleruje, aby sa títo klamári, tieto najhoršie zvery, títo leniví nenažranci živili navždy kresťanským ľudom...*“⁴⁵ Lev Diakon tak cez reč Nikefora Fóku opäť zobrazuje Arabov ako ľudí, ktorí chcú zabíjať a plieniť Rimanov a kresťanov.

Podľa Georga Theotokisa odráža Levov opis typický byzantský stereotypný pohľad na Arabov ako bojovníkov džihádu.⁴⁶ Ich obraz je vo všeobecnosti negatívny; pozitívna referencia Arabov sa týkala ich materiálnej kultúry a umeleckej zručnosti.⁴⁷ Tu sa však naskytuje otázka, či sa jednalo o všeobecný byzantský obraz Arabov, alebo obraz v rámci jednej skupiny.

Lev Diakon bol členom kléru na cisárskom dvore Basila II.⁴⁸ Pre-nikol tak medzi vyššie a vzdelané vrstvy byzantskej spoločnosti. Práve v rámci týchto vrstiev museli byť prítomné hlbšie znalosti o Araboch. Medzi týmito ľuďmi boli diskusie o Araboch (a celko-vo cudzincoch) založené na pragmatickosti, informáciách ako aj skúsenostiach.⁴⁹ Je teda nepravdepodobné, že Lev nadobudol svoj zjednodušený stereotypný pohľad práve tam.

V úvode svojho diela píše Lev, že je synom istého Basila a pochádza z dediny Kaloe (dnes Kiraz, Turecko) na západe Malej Ázie.⁵⁰ Podľa Warrena Treadgolda musel byť jeho otec bohatým

---

⁴⁴ Chandak bolo hlavné mesto arabskej Kréty a hlavným cieľom Fókovho útoku. Mesto bolo obľahnuté v roku 960 a 7. marca 961 napokon padlo do byzantských rúk. Pozri Zástěrová et al. 1992, 173.

⁴⁵ Leo the Deacon, I. 6.

⁴⁶ Theotokis 2018, 121.

⁴⁷ Leo the Deacon, II. 8.

⁴⁸ Treadgold 2013, 237.

⁴⁹ Kaldellis 2013, 74.

⁵⁰ Leo the Deacon, I. 1.

statkárom, keď mohol synovi zaplatiť štúdium v Konštantínopole.⁵¹ Pravdepodobne nepatril k významnejším aristokratom, keďže Lev nespomína rodinné meno svojho otca, ale patril k zámožnejším ľuďom na lokálnej úrovni.

Levov pejoratívny a zjednodušujúci pohľad na Arabov možno hľadať práve v jeho pôvode. Bol to človek z maloázijského vidieka. Pravdepodobne vedel o pravidelných arabských nájazdoch do vnútrozemia Malej Ázie a tým pádom aj potenciálneho nebezpečenstva pre jeho rodisko. Lev pravdepodobne nikdy sám nezažil arabský útok ani obliehanie.⁵² Na cisárskom dvore mali zaiste lepšie znalosti o Araboch, ako aj o ich spôsobe boja. Lev tak mohol získať svoj stereotypný pohľad na arabských útočníkov iba v oblasti, ktorá arabský útok aspoň v priebehu jeho života nezažila, ale zároveň v ktorej bolo nebezpečenstvo potenciálneho arabského útoku prítomné.⁵³

V tomto tkvel aj zásadný rozdiel medzi Levom Diakonom a cisárom Levom VI., ako aj autorom DAI. Zatiaľ čo poslední uvedení mali odjakživa prístup k cisárskym a tým pádom kvalitnejším zdrojom, Lev mal svoj pohľad utvorený z vidieckeho prostredia. Vojny na východe pod vedením Nikefora Fóku, Jána Tzimisika, alebo Basila II. jeho negatívny pohľad pravdepodobne iba utvrdili.

Uviedli sme teda byzantský obraz Arabov z náboženského, ale aj vojenského hľadiska. Avšak ako bolo naznačené v prípade pozitívneho obrazu Leva Diakona na arabskú materiálnu kultúru,

---

⁵¹ Treadgold 2013, 236.

⁵² Theotokis 2018, 117.

⁵³ Arabským nájazdnikom sa v minulosti podarilo preniknúť až do západnej časti Malej Ázie. Svedčí o tom napr. nájazd v Lýdii v roku 799 (Foss 1976, 62), ako aj ohrozovanie maloázijského pobrežia arabskými pirátmi. Tieto nájazdy mohli byť aj z dôvodu kontinuity arabských nájazdov v kolektívnej pamäti obyvateľov Malej Ázie živé aj v čase, keď konkrétne oblasti arabský útok už dlhšie nezažili.

v Byzancii existoval obraz Arabov odlišný od oboch zmienených hľadísk. V tomto obraze možno nájsť odraz bežných etnických stereotypov.

Etnické stereotypy?

Etnické stereotypy o Araboch mimo náboženského a vojenského pohľadu sa v prameňoch nachádzajú v zriedkavejšej forme. DAI obsahuje iba jednu informáciu, prebratú z Theofanovej kroniky, podľa ktorej bol prsteň znakom vlády Arabov.⁵⁴ Ostatné informácie sa zaoberajú históriou Arabov, bez etnografie.

História Leva Diakona obsahuje viac stereotypných informácií ohľadom Arabov. Až na vyššie uvedenú výnimku s obdivom k materiálnej kultúre je obraz Arabov pejoratívny. Už vyššie bol spomenutý Levov opis Arabov v rámci príhovoru Nikefora Fóku ako „klamárov, tieto najhoršie zvery, týchto lenivých nenažrancov“.⁵⁵

V tom istom príhovore sa spomína aj „krutosť a divokosť potomkov slúžky.“⁵⁶ Aj keď adjektívum „krutosť“ možno radiť aj medzi vojenské stereotypy, „divokosť“ môže označovať všeobecnú vlastnosť Arabov. Čo sa týka „slúžky“, Lev nemal namysli nikoho iného ako biblickú Hagar, Abrahámovu egyptskú slúžku.⁵⁷

---

⁵⁴ *De administrando imperio*, 21. 91.

⁵⁵ Leo the Deacon, I. 6.

⁵⁶ *Ibid.*

⁵⁷ Gn, 16, 1; Abrahám počal s Hagar syna Izmaela (Gn 16, 15), ktorého dvanásť synov židovskí a ranokresťanskí spisovatelia spájali s dvanástimi arabskými kmeňmi (pozri Tolan 2002, 11). Od toho bolo odvodené ich pomenovanie Hagaréni. Lev Diakon používa toto označenie naprieč celým svojím dielom. Alexis Savvides tvrdí, že týmto termínom sa označovali Arabi/moslimovia obzvlášť z krétskeho emirátu ako aj severnej Afriky v 9., 10. a 11. storočí. Pozri Savvides 1997, 90.

Zaujímavá je pasáž o obliehaní Mopsuestie (Eski Misis, Turecko). V nej spomína Arabov „ako zvyčajne v bielej róbe“. ⁵⁸ Táto etnografická informácia však môže súvisieť s Levovými skúsenosťami s Arabmi. Biele šaty boli vyžadované od arabských vojnových väzňov. ⁵⁹ Lev Diakon mohol stretnúť práve týchto Arabov v čase jeho kariéry na cisárskom dvore. Kvôli absencii predchádzajúcich skúseností s Arabmi mohol bielu róbu považovať za ich typický etnický odev.

Taktika obsahuje popri vojenských informáciách aj veľké množstvo etnických stereotypov. Oproti DAI a Levovi Diakonovi však obsahuje aj charakterizáciu založenú na environmentálnej teórii. ⁶⁰ V jednom prípade sa píše, že arabský temperament je „horúci, pretože prebývajú v takom horúcom podnebí“. ⁶¹ O niečo neskôr píše autor o Araboch, že „im ubližuje chlad, zima a silný dážď“. ⁶² Aj keď ďalej rozvíja svoju tézu s ohľadom na vojenstvo, konkrétny úryvok možno považovať za etnický stereotyp.

John Haldon poukázal na skutočnosť, že oba príklady environmentálneho stereotypu boli odvodené zo Pseudo-Mauríkiého *Strategikonu*, kde sa však týkali Peržanov. ⁶³ *Taktika* patrí medzi ďalšie príklady toho, ako v byzantských očiach nahradili Arabi Peržanov nielen ako úhlavní nepriatelia, ale aj v charakterových vlastnostiach.

---

⁵⁸ Leo the Deacon, III. 11.

⁵⁹ Pre informácie o arabských vojnových väzňoch v Byzancii, pozri Simeonova 1998, 75–104.

⁶⁰ Išlo o grécko-rímsku teóriu vyvinutú v staroveku, podľa ktorej boli charakterové skupiny ľudí prepojené s fyzickým prostredím, z ktorého pochádzali. Isaac 2004, 55–56.

⁶¹ *Taktika*, XVIII. 108.

⁶² *Ibid.* 118.

⁶³ Haldon 2014, 356, 361–362.

Zaujímavá sa javí pasáž o dôvodoch arabských nájazdov. Podľa autora chcú Arabi popri sláve získať aj zásoby, pretože sa „*nevedia ako obrábať pôdu za účelom svojej záchrany od chudoby*“.⁶⁴ John Haldon poukázal, že táto informácia nie je úplne nepravdivá. Arabi z pohraničných oblastí, najmä vojenské jednotky z *thughur*⁶⁵ sa nezaoberali hospodárstvom, ale zo štátnych dotácií a z plienenia.⁶⁶ Uvedená časť z *Taktiky* tak nemusí predstavovať etnický stereotyp o Araboch.

Záver

Cez tri byzantské pramene (*Taktika*, *De administrando imperio* a *História* Leva Diakona) sme mohli vidieť etnografické informácie o Araboch tak, ako ich vnímali v Byzancii 10 storočia. Odlišný charakter jednotlivých diel umožnil utvoriť obraz Arabov z rôznych pohľadov, ale aj odraz zmýšľania rôznych spoločenských vrstiev v Byzancii.

Etnografia Arabov bola ovplyvnená geopolitickými zmenami 7. storočia. Pri utváraní ich obrazu sa do popredia dostalo náboženstvo, ktoré v Byzancii vnímali ako hnací motor pre arabskú expanziu ako aj dôležitú súčasť ich života, ako aj vojenstvo. Byzancia viedla s kalifátom ako hlavným mocenským konkurentom mnoho bojov, čo ovplyvnilo aj pohľad obyvateľov ríše na svojich východných susedov. Pravidelné nájazdy ako aj spomienka na arabskú expanziu zanechali stopu v byzantskej percepcii.

Oproti staroveku upadli etnické stereotypy o Araboch. *Taktika* ako jediné z diel aplikuje na Arabov environmentálnu teóriu, čo bol dôsledok vplyvu *Strategikonu*. V dobe vytvorenia *Taktiky*

---

⁶⁴ *Taktika*, XVIII. 130.

⁶⁵ Pohraničné oblasti Kalifátu, pozri Haldon a Kennedy 1980, 106.

⁶⁶ Haldon 2014, 378–379.

však Arabi nahradili Peržanov ako hlavného protivníka na východe, čím na tamtých boli prenesené viaceré vlastnosti, ktoré v staroveku pripisovali Peržanom. Environmentálna teória však v kontexte diela slúžila pre vojenské účely.

História Leva Diakona sa v popisovaní Arabov líši od svojich predchodcov. Dôvodom je aj pôvod autora. Zatiaľ čo *Taktika* a *DAI* vzišli z prostredia cisárskeho dvora, na ktorom pôsobili vzdelanci byzantského štátu, Lev Diakon bol pôvodom z dediny v Malej Ázii. Aj keď v čase písania svojho diela mal kariéru na dvore Basila II., Lev sa mimo hlavného mesta nikdy nestretol s Arabmi. Jeho čisto negatívny obraz bol pravdepodobne ovplyvnený jeho pôvodom. Arabov vnímal ako agresorov, ktorí neuznávali Kristovo božstvo a ktorí z krutosti túžili zabíjať kresťanov. Maloázijské územie bolo terčom každoročných arabských nájazdov. V Levovej správe sa tak odráža zmyšľanie prostých ľudí Anatólie, ktorí žili v strachu pred potenciálnymi alebo skutočnými arabskými útokmi. Autor však zažil Arabov iba v Konštantínopole, kde ich videl iba ako väzňov v bielej róbe. Skutočnosť, že bielu róbu považoval za typickú pre Arabov všeobecne naznačuje, že mimo hlavného mesta sa s nimi nikde inde nestretol. Z toho možno vyvodiť, že jeho zobrazenie Arabov je založené na jeho predstavivosti, nadobudnutej či už z jeho vidieckeho pôvodu, ako aj z hlavného mesta.

Etnografia stredobyzantského obdobia si naďalej vyžaduje ďalší výskum. Na príklade Arabov však možno vidieť, ako vonkajšie faktory ovplyvnili obraz etnika známeho byzantskému človeku už od čias staroveku.

Literatúra

- Ammianus Marcellinus. 1987. *Rímske Dejiny*. Preklad Daniel Škoviera. Bratislava: Tatran.
- Constantine VII. Porphyrogenitus. 1967. *De administrando imperio*. Vyd. Gyula Moravcsik, preklad Romilly James Herald Jenkins. Washington D.C.: Dumbarton Oaks.
- Hoyland, Robert. 1997. *Seeing Islam as others saw it: A survey of evaluation of Christian, Jewish and Zoroastrian writings on early Islam*. Princeton: The Darwin Press.
- Leo the Deacon. 2005. *The History of Leo the Deacon: Byzantine Military Expansion in the Tenth Century*. Preklad Alice-Mary Talbot, Denis Sullivan. Washington D.C.: Dumbarton Oaks.
- Leo VI. 2010. *The Taktika of Leo VI*. Preklad George Dennis. Washington D.C.: Dumbarton Oaks.
- Michal Psellos. 1982. *Byzantské letopisy*. Preklad Růžena Dostálová. Praha: Odeon.
- Armstrong, Karen. 2002. *Islam: A short history*. New York: The Modern Library.
- Dostálová, Růžena. 2003. *Byzantská vzdělanost*. Praha: Vyšehrad.
- Foss, Clive. 1976. *Byzantine and Turkish Sardis*. Cambridge, Massachusetts – London: Harvard University Press.
- Gregory, Timothy E. 2005. *A History of Byzantium*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Griffith, Sidney H. 2008. *The Church in the Shadow of the Mosque: Christians and Muslims in the World of Islam*. Princeton – Oxford: Princeton University Press.
- Haldon, John. 2014. *A Critical Commentary on the Taktika of Leo VI*. Washington D.C.: Dumbarton Oaks.
- Haldon, John F. a Hugh Kennedy. 1980. „The Arab-Byzantine Frontier in the Eighth and Ninth Centuries: Military Organisation and Society in the Borderlands.“ *Zbornik Radova Visantološkog Instatuta* 19: 79–116.

- Hinterberger, Martin. 2016. „Envy and Nemesis in the *Vita Basilii* and Leo the Deacon: literary mimesis or something more?“ In *History as Literature in Byzantium*, vyd. Ruth Macrides, 187–206. London – New York: Routledge.
- Hurbanič, Martin. 2020. *Súboj Titanov – Nový Rím a Perzia: Superverľmoci starého sveta pred nástupom islamu*. Bratislava: Veda.
- Isaac, Benjamin. 2004. *The Invention of Racism in Classical Antiquity*. Princeton – Oxford: Princeton University Press.
- Kaldellis, Anthony. 2013. *Ethnography after antiquity: Foreign lands and peoples in Byzantine literature*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Kazhdan, Alexander P. 1991. *The Oxford dictionary of Byzantium*, vol. 2. New York – Oxford: Oxford University Press.
- Kolias, Taxiarchis G. 1984. „The *Taktika* of Leo VII the Wise and the Arabs.“ *Graeco-Arabica* 3: 129–135.
- Komatina, Predrag. 2019. „Constantine Porphyrogenitus, *De administrando imperio* and the Byzantine Historiography of the mid-10th Century.“ *Zbornik Radova Vizantološkog Instituta* 56: 39–68.
- Louth, Andrew. 2010. „Christology and Heresy.“ In *A Companion to Byzantium*, vyd. Liz James, 187–198. Malden: Wiley-Blackwell.
- Markopoulos, Athanasios. 2004. „Gender issues in Leo the Deacon“. In *History and Literature of Byzantium in the 9th and 10th Centuries*, vyd. Athanasios Markopoulos, 1–16. Aldershot: Variorum.
- Markopoulos, Athanasios. 2009. „From Narrative Historiography to Historical Biography: New Trends in Byzantine Historical Writing in the 10th – 11th Centuries.“ *Byzantinische Zeitschrift* 102: 697–715.
- Nakada, Kosuke. 2017. „The *Taktika* of Leo VI and the Byzantine Eastern Frontier During the Ninth and Tenth Centuries.“ *Spicilegium* 1: 17–27.

- Neville, Leonora. 2018. *Guide to Byzantine Historical Writing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Savvides, Alexis G. C. 1997. „Some notes on the terms Agarenoi, Ismaelitai and Sarakenoi in Byzantine sources.“ *Byzantion* 67: 89–96.
- Shahid, Irfan. 1995–2009. *Byzantium and the Arabs in the sixth century*, vol. 1–2. Washington D.C.: Dumbarton Oaks.
- Simeonova, Liliana. 1998. „In the depths of tenth-century Byzantine ceremonial: the treatment of Arab prisoners of war at imperial banquets.“ *Byzantine and Modern Greek Studies* 22: 75–104.
- Theotokis, George. 2018. *Byzantine military tactics in Syria and Mesopotamia in the 10th century*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Tolan, John V. 2002. *Saracens: Islam in the Medieval European Imagination*. New York: Columbia University Press.
- Treadgold, Warren. 2013. *The Middle Byzantine historians*. New York: Palgrave Macmillan.
- Zástěrová, Bohumila, Alexander Avenarius, Růžena Dostálová, Vladimír Fiala, Věra Hrochová, Milan Loos, Oldřich Tůma a Vladimír Vavřínek. 1992. *Dějiny Byzance*. Praha: Academia.

Summary

Ethnographic image of the Arabs in 10th century Byzantium

The research focuses on three 10th century sources. First of them is the *Taktika* of Leo VI (886–912), a military manual based on a sixth-century work *Strategikon*. The former's Constitution 18 contains ethnographic information about various nations. Among those, the Arabs were the only ones that weren't based on *Strategikon*.

The second source is *De administrando imperio* ascribed to Constantine VII Porphyrogenitus (945–959). This manual about various nations or states contains information about the history of Arabs since the rise of Islam. And finally, the *History* of Leo the Deacon, which differs from the previous works in the matter of genre (for it is a historical work) and author (who had humble origins compared to the previous two).

The Byzantine perception of Arabs is analysed through three important elements – religion, military, and ethnic stereotypes. The first one occupies a vast space in Byzantine sources. Whilst Arabs as a people were well known to the Byzantines, the same cannot be said about Islam. Christian writers were aware, however, that the Arabs were pressed by a religious zeal during their conquests. The same conclusion can be found in *Taktika*. All three sources, however, simplistically treat Islam, considering it as heretical teaching founded by a liar.

The military ethnography provides the most varied perceptions. In DAI, the Arabs are considered as the brave and invincible army in the context of their conquests. The author(s) attempted to refine the picture of Byzantines, who suffered such great military losses.

The *Taktika* gives practical information about Arabic warfare. It describes them as courageous while winning, but cowardly when losing. *Taktika* also provides a positive picture of Arabs by stressing their discipline and unpredictability.

Leo the Deacon is describing Arabs in an utterly negative way as cruel and worst people with a desire to feed on Christian blood. The author, who himself came from an Anatolian village and who never seen an Arab apart from Constantinople, serves as a pattern for a perception of Arabs as it occurred among the ordinary

village people of Asia Minor. The negative view was a result of constant fear of the Arab raid, which reached Anatolia annually. As for ethnic stereotypes, this category is the least represented in the sources. DAI only gives a hint that a ring is the sign of power among the Arabs. The *History* is slightly different. Apart from an admiration for their material culture, Leo the Deacon considers Arabs as cruel, wild, and lazy. Worth mentioning is the fact, that he calls them “Hagarenes” throughout his entire work.

An interesting hint is Leo the Deacon’s attribution of white robes as typical Arab clothing. He was misled by the fact that Arab prisoners, whom he saw in the Capital, were assigned to wear white robes.

The *Taktika* is the only work that contains the environmental theory about Arabs, ascribing them hot temperature due to the climate they dwell in. This was inspired by the *Strategicon*, where the Persians possessed these attributes.

Each work had its specific features; the *History* of Leo the Deacon however may provide priceless information about the mentality of village people from Asia Minor. Other research of *History* is thus necessary.